

-Avrupa Bütünleşme Projesi Üzerine Tartışmalar

(Türkiye-İtalya Ortak Sempozyumu Bildirisi; YTÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü)

Aday ülkeler açısından Avrupa Birliği (AB) ile sürdürülen müzakere sürecinde, çok öne alınan bazı konuların yanısıra epeyce ihmal edilen konular da var. Bunlardan biri de, Avrupa bütünleşmesinde giderek önem kazanan sosyal boyutlar. Kısaca, Batı Avrupa'da 2. Dünya Savaşı sonrası netlik kazanan bir toplum modeli olduğu, bu modelin AB düzeyinde de önemli ölçüde benimsendiği ve Avrupa'yı küresel düzeyde farklı ve cazip kılanın da büyük ölçüde bu modele bağlı özellikler olarak ortaya çıktığı, ancak şimdi değişen iç ve dış dinamiklere bağlı olarak bu modelin gerek üye ülkeler gerek AB düzeyinde önemli sorunlarla karşılaştığı ve gelecek açısından birçok belirsizliğin ortaya çıktığı söylenebilir. Aslında Avrupalılaştırmanın veya Avrupa bütünleşmesinin ayırt edici öğeleri de, sorun alanları da bu özelliklerle ilgili. AB, başından buyana Avrupa toplum modelinin uzantısı olan bazı özellikler taşıdığı gibi, siyasal ve toplumsal bir proje olarak daha ileriye doğru yol aldıkça bu modele ilişkin bazı özellikleri daha merkeze çekmektedir. Böylece, bir yandan Avrupa toplum modeli gerek kavram gerek politika olarak üye ülkeler ve Avrupa Birliği düzeyinde daha öne çıkmakta ve yapılan birçok tartışmada Avrupa bütünleşmesinden bu modeli Avrupalılaştırmak gibi bir niyet beklenmektedir; öte yandan hedefler büyürken sorunlar arttığı gibi, küreselleşme ve genişleme merkez ülkelerde bile Avrupa geleneği veya benimsenen toplum modeli üzerinde yeni sorun alanları ve yeni tehditler oluşturmaktadır.

Avrupa bütünleşmesinde hedefler büyüdükçe çelişki ve sorunlar arttığı gibi, çelişkiler su yüzüne çıktıkça Avrupa kamuoyundaki görüşler de epeyce farklılaşmaktadır. Örneğin Avrupa ülkelerinde oylanmakta iken Fransa ve Hollanda'da "hayır" la karşılaşan Avrupa Anayasası veya Anayasal Sözleşme'nin başına gelenler bunlardan biri. Siyasal ve sosyal bütünleşme açısından ileri bir adım olan Anayasal Sözleşme, aslında Avrupa'daki toplum modelinin liberal-sosyal sentez olarak kurduğu bileşimi cılız biçimde de olsa yansıtmaya çalışan bir metin. Ancak, tam istihdam, sosyal ve bölgesel dayanışma, sosyal piyasa ekonomisi gibi amaçlara yer veren Anayasa'da, AB'ye ekonomik serbestliğin geliştirilmesi ve rekabet gücünün artırılmasından öte bir rol de verilmemekte. Zaten bir süredir uygulanan neo-liberal politikalar nedeniyle AB'ye olan güveni zedelenen kamuoyu, bu yetersizlik ve çelişki karşısında Anayasal Sözleşme'yi de inandırıcı bulmamaktadır. 80'ler sonrasında, bir yandan küreselleşme, öte yandan ekonomik ve parasal birliğin merkez ülkelerde bile Avrupa toplum modelinde gerilemelere yol açtığını, bazı ülkelerde çok net biçimde liberal-sosyal sentezde liberalizme doğru kayışın netleştiğini zaten biliyoruz; ancak bu kayışın genel olarak kamuoyunu memnun etmediği ve kamuoyunda AB'ye olan güveni sarstığı da bilinmekte. Örneğin Avrupa komisyonu'nun yaptırdığı bir araştırma ekonomik ve parasal birliğin Avrupa ülkelerinde yol açtığı negatif bütünleşmenin birçok ülkede geleceğe ve AB'ye ilişkin oldukça kuşkulu bir bakışın doğmasına yol açtığını göstermektedir (EC, Haziran 2001). Bundan sonra ne olur, Avrupa bütünleşmesi nereye doğru gidilir, bilemiyoruz. Çünkü, gerek genişleme gerek bütünleşme doğrultusunda geldiği kavşak noktasında birçok sorun ve dikkate alınması gereken birçok değişken var; bunları aşması da pek kolay görünmüyor.

Bu nedenle, eski Doğu Bloğu ülkelerinden sonra Türkiye gibi daha çevrede yer alan ülkelerin adaylığının epeyce kaygı doğurması da anlaşılır olmaktadır. Kuşkusuz, yeni üyelerin ve yeni adayların AB'nin merkez ülkelerinden farkı büyük. Siyasal yapılanma ve demokrasi anlayışlarında yetersizlik olduğu gibi, sosyo-ekonomik sorunları da çok fazla. Bu sorunlar da,

bir yandan içteki bütünleşmeyi derinleştirmek isteyen AB için önemli engeller oluşturmakta, öte yandan merkezde yer alan üye ülkeler üzerinde bazı tehditler yaratmaktadır. Bunun da ötesinde, Avrupa değerleri, Avrupa toplum modeli gibi özelliklerden söz eden AB için iç çelişkilerin büyümesi gibi kaygılara da yol açmaktadır. Yani, Avrupalılaşmayı bu değerleri içeren bir süreç olarak tanıtmaya çalışan Avrupa'nın, yeni üyelere bu tür eşitsizliklere göz yumması yalnız bütünleşmeyi zorlaştırmamakta, aynı zamanda Avrupalılaşmanın anlamını değiştirmektedir. Dolayısıyla, son genişleme ile kabul edilen yeni üyeler veya Türkiye gibi adayların bu sürece girmesi Avrupa için gerçekten "hazmedilmesi" kolay olmayan lokmalar yaratmakta. Değişen koşullar ve artan kaygılar karşısında şimdilik oyalama ve erteleme, ya da dikkatleri başka yönlere çekme taktiklerinin uygulandığını da söylemek mümkün. Yani AB'nin, çok zaman yaptığı gibi şimdi de sorunların üstüne gitmek yerine zamana bırakmak, büyük adımlar yerine küçük adımlar atmak, sorunu çözmek yerine etrafından dolanmak gibi kendine göre akılcı ve işlevsel yaklaşımları tercih ettiği söylenebilir. Ancak, ne genişleme ne de daha ileri düzeyde bir bütünleşme yalnızca işlevsel yaklaşımlarla çözülecek gibi; tam aksine giderek çok daha net seçim ve politikalara ihtiyaç olacağı ortada. Avrupa'da bunların yoğun biçimde tartışmaya ihtiyacı olduğu da bir gerçek.

Sonuç olarak Avrupa yalnız Türkiye-AB ilişkilerini tartışmıyor; tam aksine daha önem verdiği tartışma kendi geleceği. Türkiye'yi ele alırken de, Türkiye'ye bu gelecek içindeki yeri açısından tartışmakta. O nedenle, Türkiye'deki AB tartışmalarının da aslında yalnız Kıbrıs, azınlıklar, ya da Kürt sorunu gibi kendimize yönelik sorunlar çerçevesinde değil, Avrupa'daki bütünleşme projesini ve kaygılarını anlamak biçiminde yapılmasında büyük yarar var. Öte yandan, Türkiye'de de yalnız örgütsel anlamda bir Birliğe üyelik değil, bir bütünleşme projesine, Avrupalılaşma sürecine katılım gibi daha farklı boyutları dikkate almak gerektiği gibi, eğer bu proje ciddiye alınacaksa AB'ye de iddiaları ile uyguladığı politikalar arasındaki çelişkileri hatırlatmakta yarar var. Bu yazı böyle bir niyetle yola çıkmakta ve Avrupalılaşmanın anlamı açısından merkezi bir yeri olan Avrupa toplum modelinin bazı özelliklerini ve bugün karşılaştığı sorunları ele alırken, bu yolla AB'nin geleceği ile de ilgili temel bazı konuları tartışmaya açmaya çalışmaktadır.

1-Avrupalılaşmanın Dayandığı Gelenek veya Avrupa Toplum Modeli

Batı Avrupa'nın ekonomik gelişme kadar siyasal ve kültürel anlamda da modernleşme, demokratikleşme, liberalleşme, hukuk devleti gibi birçok kavramı temsil ettiğini biliyoruz. Kopenhag Kriterleri adı altında aday ülkelere beklediği ön koşullar da bu çerçevede belirlenmekte. Ancak tüm bu kavramların burada kendine özgü yapılar ve özellikler ortaya koyduğunu, Avrupa geleneğinin de bu farklı ve özgün yapılanmalar içinde belirlendiğini söylemek gerek. Aslında Avrupalılaşmanın, Batılılaşma içinde kendine özgü bir yol olarak bugün de oluşmasını sürdürmekte olduğunu söylemek daha doğru. Burada, Brague'ın savunduğu tezi anımsamakta yarar var (1992, 145): "Avrupa sürekli bir kendini Avrupalılaştırma hareketinden başka bir şey değildir. Avrupalılaşma, Avrupa'ya ilişkin bir harekettir; hatta bu, Avrupa'yı Avrupa olarak kuran harekettir... Avrupa, Avrupalılaşmanın sonucudur, onun nedeni değildir." Avrupa'daki bu oluşum sürecinde kuşkusuz tarihsel deneyimlerin ve sosyal dinamiklerin payı büyük; ortaya çıkan model, yani siyasal/sosyal/ekonomik örgütlenme de oldukça farklı. Bu nedenle bir Avrupa toplum modelinden söz edilebilmekte¹ ve bu toplum modeli, gerek siyasal ve sosyal örgütlenmesi,

¹ Birçok AB dokümanında Avrupa toplum modelinden söz edildiği gibi, AB politikacıları gibi birçok yazar da aynı kavramı kullanmaktadır; Tanımı konusunda aralarında farklılıklar olsa da, kavramın kullanılması açısından Avrupa düzeyinde büyük bir uzlaşma olduğu söylenebilir.

gerek ortaya koyduğu çıktılar açısından oldukça farklı bir anlayışı ve uygulamayı temsil etmektedir.

-Siyasal demokrasinin yapılanması ve işlevi

Batı Avrupa ülkeleri yaşadıkları deneyimlerden sonra, bir yandan siyasetin sorun çözme kapasitesi, öte yandan kurumsallaşması açısından oldukça farklı bir noktaya gelmişler ve hem endüstrileşmenin getirdiği sınıflar arasındaki temel çatışmayı siyasete tahvil ederek çatışmayı kurumsallaştırmışlar hem de farklı çıkarları bir araya getiren mekanizmalar ve karar-organları oluşturarak çok düzeyli, çok taraflı ve “müzakereci bir demokrasi” anlayışını hayata geçirmişlerdir. Siyasetteki bu anlayış ve yapılanmanın Batı Avrupa’ya özgü bir toplumsal model ortaya çıkardığı gibi, bu modelin AB düzeyinde bazı uzantıları olduğu da ortada.² Çok kalın çizgileriyle anımsamak istersek, bu model, sosyal tarafların ve taraflar arasında kurumsallaşmış ilişkilerin ve sosyal diyalogun önem kazandığı ve buna bağlı olarak çok taraflı karar-verme mekanizmalarıyla demokratik-korporatizm³ veya sosyal korporatizm⁴ denilen bir yapılanmanın ve müzakereci bir demokrasi anlayışının öne çıktığı, ekonomi veya piyasa karşısında siyasetin etkin bir rol oynadığı ve ekonomi politikalarının sosyal politikalarla bütünleştirilmeye çalışıldığı, dolayısıyla kapitalizmin refah kapitalizmi, piyasanın az veya çok sosyal piyasa ekonomisi anlamını kazandığı bir model olmaktadır. Devletin refah devleti veya sosyal devlete dönüşmesi de, bu anlayış ve yapılanmanın bir sonucu olmaktadır. Bu nedenle ve bu araçlar kullanılarak da, siyaset ve demokrasi toplumsal taraflar arasında denge kuran ve bu dengeleri gözetten bir işlevsellik kazanmaktadır. Yaratılan bu model, toplumsal taraflar arasında temel bir consensusa dayalı olduğu gibi, bu temel uzlaşmanın dayanağı da, hem bu güç dengesi hem de dengenin sürdürülmesi açısından yarattığı toplumsal eşitliğe ve toplumsal demokrasiye yönelik sonuçları olmaktadır.

Özetle, Avrupa toplum modeli bir yandan piyasa ekonomisi öte yandan demokratik ve çoğulcu bir siyasal yapı gibi çağımız toplumlarına özgü nitelikler taşımakla birlikte, siyasetin yapılanması ve kazandığı işlev burada refah devleti anlayışını siyasetin bir ürünü olarak ortaya çıkarmaktadır (Koray, 2005): Bu model çerçevesinde, her iki temel toplumsal taraf arasında toplumsallaşma ve siyasallaşma açısından belirli bir “güç dengesi” sağlandığından, ekonomi politikalarıyla sosyal politikaları birbirine yakınlaştıran bir anlayışın öne çıkması ve temel çıkarlar arasında dengeyi bozmayacak çıktılarının üretilmesi temel amaçlar arasındadır; bunun derecesini de büyük ölçüde emek ve sermaye arasındaki güç dengesi belirler. Kısacası, emeğin siyasal ve toplumsal açıdan kazandığı güç bu modelde temel hak ve özgürlüklerin yanısıra sosyo-ekonomik hak ve özgürlüklerin de siyasal bir önem kazanmasına ve siyasal eşitliğin, ya da siyasal demokrasinin, gelirin yeniden dağılımında daha adil ve dengeli sonuçlar üretme gibi bir işlev kazanmasına yol açmıştır diyebiliriz. Bu modelde refah devleti, kapitalist ekonomi ile çoğulcu demokrasi gibi iki temel yapısal niteliğin yanında üçüncü

² Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız; Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005

³ Kıta Avrupa’ında ortaya çıkan korporatizm, birçok ülkede karar-verme sürecinde etkin olan bir yapılanma ve kendine özgü özellikler olduğu kuşkusuz. Öte yandan, Kuzey Avrupa gibi geleneksel olarak korporatist yapılar gösteren bir çok ülkenin yanısıra, 80 sonrasında artan ekonomik ve sosyal sorunlar karşısında İtalya, İspanya, Yunanistan gibi korporatizme yatkın özellikleri olmayan ülkelerde de sosyal tarafları işin içine katmaya yönelik anlaşmaların gündeme geldiği, bu anlamda benzer yapılanma ve karar-verme sürecinin AB düzeyinde de oluştuğu görülmekte. Bu konuda yayınlanmış bir çok çalışma var. Örneğin bkz; Gerda Falkner, *EU Social Policy in the 1990s*, Routledge, London, 1998.

⁴ Avrupa’da sosyal korporatizmi, istikrarlı, rekabete açık bir ekonomiye olan ihtiyaç ile devletin artan rolü ve farklı sınıfların güçlenmesine bağlayan Schmitter, gelişmiş kapitalizm-sosyal korporatizm arasındaki ilişkiyi de Keynes’e ve onun kuramına dayandırır. Ayrıntı için bkz; Philippe C. Schmitter ve Gerhard Lehbruch, *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Sage Publications, 1979.

yapısal nitelik olarak öne çıkar ve bu iki temel yapı ve iki temel toplumsal taraf arasında uzlaşma sağlayıcı bir rol üstlenir. Piyasa ekonomisi, siyasal demokrasi aracılığıyla toplumsallaşır ve işleyişinde “sosyal piyasa ekonomisi” denilebilecek bir nitelik kazanır. Siyasal demokrasi, siyasallaşmış toplumsal çıkarlar aracılığıyla refah devletini inşa eder ve refah devleti aracılığıyla, hem toplumsal eşitliği ve toplumsal demokrasiyi kurumsallaştırır hem de sistemin inandırıcılığını ve işlevselliğini yeniden kurar.

Bu modeli farklılaştıran da, emek ve sermaye olarak toplumsal tarafların gücüdür; siyasal/toplumsal örgütlenme de bu temel toplumsal taraflar arasındaki güç mücadeleleriyle biçimlendiği gibi, devletin ekonomi politikası da bu iki toplumsal tarafın benimsediği ideolojilerin bir sentezi olmak durumundadır. Emek ve sermaye, bu modelde *siyasal ve sivil toplum örgütlenmesinde omurgayı* oluşturmakta, ekonomi politik de iki tarafın çıkarları arasında çeşitli araçlar kullanarak bir uzlaşma yaratmaya yönelik olmaktadır. Bu model içinde devletin refah devleti niteliği, en çok görülen ve konuşulan kısım. Ancak, çok zaman bağımsız değişken olarak ele alınıp irdelenen refah devletinin, aslında bağımlı bir değişken olduğu ve arkasındaki toplumsal güçler arasında göreceli de olsa kurulmuş bulunan güç dengesine dayalı olarak ortaya çıktığı unutulmakta. Bu nedenle refah devletine duyulan ihtiyaç endüstrileşmenin ve kapitalistleşmenin yarattığı sorunlara bağlansa ve çıkış noktası olarak demokrasinin gelişmesi gösterilse de, işçi hareketi ve bu hareketin siyasallaşması, bu hareketin sendikalarla ve emekten yana partilerle kurduğu yakınlık, ele geçirdiği toplumsal/siyasal güç gibi gelişmeleri dikkate alan *güç ilişkileri yaklaşımı (power relations approach)*, modern anlamdaki refah devletinin ortaya çıkmasında çok daha açıklayıcı olmaktadır (Korpi, 1978, 40; Esping-Andersen, 1990, 11). Örneğin Amerika ve Avrupa’daki farklı refah anlayışı ve uygulamalarını, kapitalistleşme, demokratikleşme ve modernleşme boyutlarıyla açıklamak mümkün değildir; ancak bu iki kıtada yaşanan sınıf hareketi ve toplumsal mücadelenin farklılığı ile bazı ipuçları bulunabilir.

1980 sonrasında her ülke için olduğu gibi Avrupa ülkeleri için de önemli değişimler söz konusudur. Hızlı teknolojik gelişmeler üretim ilişkilerini hem toplumsal hem küresel düzeyde değişime uğratmakta, örneğin hem istihdam yapısını değiştirmekte hem işsizliğe neden olmakta hem de emeğin parçalanması ve farklılaşmasını arttırmaktadır. Örneğin Avrupa’da, bir yandan yeni ekonomilere ve bilgi toplumuna geçiş çabaları sürmekte, öte yandan yoğun işsizlik, yaşlı nüfusun artması, sosyal güvenlik harcamalarının giderek yükselmesi gibi sorunlar yaşanmaktadır. Tüm bunlar, piyasa ile refah devleti veya piyasa ile çalışma ilişkileri arasında dengeli bir ilişki kurulmasını sağlayan toplumsal güçlerde önemli değişiklikler anlamına gelmektedir. Örneğin nitelikli işgücü arttıkça, bireysel pazarlık gücünü kullanan ve farklı standartlar isteyen bir işgücü ortaya çıkmakta ve geçmişe göre daha parçalanmış, bölünmüş ve toplumsal gücü zayıflamış bir emek yapısıyla karşılaşmaktadır. Özellikle istihdam yapısındaki değişiklik nedeniyle, İskandinav ülkeleri dışında hemen tüm Avrupa’da sendikalaşma oranında düşme görüldüğü gibi (Weddington vd., 1997, 466), beyaz yakalılar ile sendikalaşmamış kesimlerde emekten yana partilere oy verme eğilimi de zayıflamaktadır (Armingeon, 1997; 588). Bu durum emeğin toplumsal ve siyasal gücünü zayıflatırken, sermaye hem emek arasında artan rekabetin getirdiği avantajdan yararlanmakta hem de kazandığı hareketlilik nedeniyle ulusal sınırlar içinde onu sınırlayan koşul ve kuralların baskısından kurtulmakta ve giderek emekten de ulusal devletten de bağımsızlaşan bir güç durumuna gelmektedir. Siyasal demokrasinin ise, ekonomik politikaların ve kararların büyük ölçüde ulusüstünde belirlenmesi nedeniyle bu dengesizliği giderecek bir işlev görmesi giderek zorlaşmaktadır.

Küreselleşen piyasanın Batı Avrupa ülkelerinde de önemli sorunlar yarattığı ortada, ancak bu konuda oldukça farklı yorumlar da var. Örneğin, küreselleşmeyi refah devleti üzerinde çok olumsuz etkilerde bulunan bir süreç olarak görenler (Mishra,1998), refah politikalarındaki gerilemeyi küreselleşmeden çok demografi ve teknolojik değişikliklere veya yeni risk ve taleplere bağlayanlar (Pierson ve Liebfried, 1998), küreselleşmenin etkilerini abartıldığını söyleyenler (Clarke, 2001) veya her toplumda farklı etkilere yol açtığını ileri sürenler (Stevenson, 2002; Palier ve Sykes, 2001; Esping-Andersen, 1997) gibi birçok yorum ortaya çıkmakta. Bazı yazarlar da, refah devletinin tüm zayıflık ve yetersizliklerine karşın büyük bir ekonomik dönüşümün yaşandığı bu dönemde sosyal ve siyasal acıları yumuşattığı, varlığını sürdürmek için farklı stratejiler öğrendiği ve bu yılların, refah devletinin değişen koşullara uyum kapasitesini arttırdığını ileri sürmektedir (Klein, 1993; 12).

Ancak gerek iç gerek dış dinamiklerde ortaya çıkan bu değişimlerin, refah devletinin arkasındaki toplumsal ve siyasal desteğin zayıflaması anlamına geldiği açıktır. Şimdilik, sosyo-ekonomik hakların kurumsallaşmış olması ve kamuoyunun desteği nedeniyle sosyal refah politikalarının bu gerilemeleri telafi etme gücünün önemli ölçüde korunduğu söylenebilir. Öte yandan, yapılan araştırmaların gösterdiği gibi, Avrupa kamuoyunun yüzde 90'ı refah devletinin eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, istihdam gibi konularda sorumluluğunun devam etmesinden yana bir tavır sergilemektedir (Kleinman, 2002; 19); bunun da refah devleti uygulamalarında radikal değişikliklere gidilmesini önlediği yadsınamaz. Yine de özellikle istihdam yapısındaki değişimin, sınıf kavramını da, dayanışma anlayışını da önemli ölçüde farklılaştırdığı ortada. Bu koşullar küreselleşmeye bağlanan sermaye hareketliliği ve artan rekabetle birleşince de emeğin sosyal ve siyasal ortaklığı ciddi biçimde yara almakta. Bu nedenle bazı yazarlar, bugün refah devletinin anlaşılmasında güç ilişkilerinin artık geçerli olmadığı yolunda görüşler ileri sürmektedirler (Pierson, 2000 ve 2001). Buna karşın, refah devletinin gerilediği dönemde de güç ilişkilerinin açıklayıcı özellikler sunduğunu ileri süren araştırmalar söz konusudur (Korpi ve Palme, 2003; Bradley, Huber, Moller, Nielsen ve Stephens, 2003). Korpi ve Palme, Avrupa'da farklı ülkeleri ve farklı refah rejimlerinde birçok değişken ile sosyal sigorta uygulamaları arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalarında, değişkenlerden biri olarak siyasal iktidarlar ile refah politikalarını karşılaştırmış ve hükümetteki partiler ile refah anlayışı ve uygulaması arasında yakın ilişkiler bulmuşlardır (2003; 463). Ücret pazarlıklarına, sendika yoğunluğundan farklı parti iktidarlarına kadar uzanan birçok değişkenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışan ikinci araştırmada ise (Bradley, Huber, Moller, Nielsen, Stephens, 2003); tüm refah devletlerinin (liberal refah devleti de olmak üzere) gelir dağılımı üzerinde olumlu etkisi bulunduğu görülmüş, ancak gelir dağılımındaki eşitsizliklerin azaltılmasında en etken olan değişkenin sol parti iktidarları olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, araştırmacılar kendi bulgularının da, güç ilişkileri yaklaşımını destekler sonuçlar verdiğini söylemektedirler.

Sonuç olarak, bugün için toplumsal modelin dayandığı yapı ve benimsenen uzlaşmanın varlığını önemli ölçüde koruduğu söylenebilir; ancak bu uzlaşmanın artık farklı öğeler içerdiği ve liberal ve sosyal sentezde şimdi farklı bileşimlerin arandığı da bilinmektedir. Örneğin, artık çalışma eksenli Keynesyen politikalar yerine rekabet eksenli politikalar gündemdedir (Rhodes, 1996, 318). İşsizliğin kabulü ise, emek ve sendikalar açısından yoğun bir baskının ve güç ilişkilerindeki dengesizliğin ana nedeni olmaktadır. Bu nedenle Korpi, Avrupa refah devletinde 1980 sonrasında önemli bir gerileme veya radikal bir değişiklik olmadığı iddialarına karşın, yoğun işsizliğin Batı Avrupa refah devletindeki gerilemeyi gösteren önemli bir mihenk taşı olduğunu söylemektedir (2003; 593). Öte yandan, işsizlik ile gelir dağılımındaki eşitsizlik arasında güçlü bir ilişki bulunduğu da ortaya konmaktadır (Bradley, vd, 2003). İkinci olarak, refah devleti ve benimsediği hedeflerin ilerlemesi durmuş,

tam aksine, hedeflerde en başta tam istihdamdan vazgeçmek gibi daha mütevazî hedeflere doğru bir gerileme yaşanmıştır. Üçüncü olarak, her ülkede az veya çok olmak üzere, refah ihtiyacının karşılanmasında kullanılan araçlar değişmiş ve bu açıdan piyasa-aile-devlet karışımında aileden ve piyasadan yana az ya da çok bir kayma ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, istihdamın giderek zor bulunur bir meta olmasıyla yalnız ekonomik ve toplumsal bir sorun ortaya çıkmamakta, aynı zamanda toplumsal/siyasal bir taraf olarak emeğin gücü azalmakta ve göreceli güç dengesi bozulmaktadır. Bunun da, modelin sürdürülmesi açısından siyasal/toplumsal bir zaafiyet anlamına geldiği açıktır.

-Avrupa toplum modelinin Avrupa bütünleşmesindeki yeri

Avrupa toplum modelinin, hem siyasal/kurumsal özellikleri hem hedefleri açısından AB düzeyinde devam ettiğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin, AB düzeyinde de sosyal taraflar arasında kurumsallaşmış ilişkilerin varlığı, sosyal diyalogun sürdürüldüğü, bu düzeyde de “korporatist” bir yapılanmanın ortaya çıktığı görüldüğü gibi, sosyal piyasa, sosyal eşitlik, sosyal adalet gibi kaygıların bu düzeyde de paylaşıldığı yadsınamaz. Örneğin AB düzeyinde sosyal diyalogun kökeni AET’nin kuruluşuna kadar gitmekte ve Roma Anlaşması’nda Avrupa Komisyonu ile sosyal tarafları biraraya getiren bir “sosyal ortaklık” düşüncesinin dile getirildiği görülmektedir. AB geliştikçe de sosyal taraflarla AB arasındaki ilişkilerin kurumsallaştığını izlemek mümkün. AB düzeyinde emek ve sermaye örgütlerinin temsil edildiği Ekonomik ve Sosyal Konsey’in varlığı, her düzeydeki karar-alma süreçlerinde taraflara danışılmasını öngören maddeler, 1992 yılında sosyal diyalogu güçlendirmek üzere Komisyon’un inisiyatifiyle AB düzeyinde başlatılan ve Val Duchesse adına alan iki taraflı görüşmeler, 1992 tarihli Maastricht ve 1997 tarihli Amsterdam Anlaşmalarında sosyal diyalogu Birlik Anlaşması’nın bir parçası durumuna getiren düzenlemeler söz konusu. Sonuç olarak AB düzeyinde de sosyal korporatizmin kurumsallaştığından, sosyal diyalog ve sosyal ortaklık anlayışının AB’nin de ayrılmaz bir parçası durumuna geldiğinden söz edilebilir.

Öte yandan daha başından itibaren bu birleşmede sosyal dayanışma fikrinin yer aldığını söylemek mümkün. 1960’da Sosyal Fon kuruluyor; 1974 ‘de Konsey yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan bir Sosyal Eylem Programını uygulamaya koyuyor; 1989’da Avrupa Sosyal Şartı kabul ediliyor ve 1992’de Sosyal Şart Maastricht Anlaşması’nın eki durumuna geliyor; 1994’de sosyal sorunlar üzerine eğilen ve temel hedefleri ortaya koyan Beyaz Kitap yayınlanıyor; 1997’deki Amsterdam Anlaşması’nda istihdam artışı temel politika olarak belirleniyor vs. Dolayısıyla yıllar boyunca AB açısından önemini koruyan bazı sosyal hedeflerin olduğundan da, bu hedefler doğrultusunda uygulamaya konmuş politikaların varlığından da söz edilebilir. Ancak bu politikaların yalnız sosyal dayanışma amaçlı olmayıp, ekonomik birleşme ve bütünleşme politikalarıyla yakın ilgisi olduğu da bir gerçek. Bu nedenle, sosyal harcamaları ekonomik bütünleşmenin bir “yan ödemesi” olarak değerlendirenler de var (Allen, 2000, 245). Bir yan ödeme olarak kabul edilse de, AB bütçesinin üçte birinden fazlasının yapısal fonlar adı altında sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak üzere kullanıldığını söylemek gerek.

Avrupa Komisyonu’un 1994 yılında yayınladığı ve “*Avrupa Sosyal Politikası: Birleşmeye Doğru Bir Yol*” başlıkla Beyaz Kitap’ta, Avrupa sosyal modelinden ne anlaşıldığı konusunda bazı değerlerin ortaya konduğunu da görüyoruz: Buna göre, demokrasi ve insan hakları, piyasa ekonomisi, serbest toplu pazarlık ve sendikal haklar, fırsat eşitliği, sosyal refah ve dayanışma Avrupa toplum modelinin ortak değerleri olarak ortaya konmakta ve bu değerlerin bir maliyet değil, rekabetin sürdürülmesi açısından da önemli özellikler olduğu belirtilmektedir (EC, 1994). Özellikle Prodi’nin Başkanlığından sonra Avrupa sosyal

modelinin çok daha net bir biçimde Komisyon'un söylemine yerleştiğini (Prodi, 2000; 2) ve AB düzeyinde yapılan birçok açıklama ve dokümanda AB'nin özgürlükçü olduğu kadar dayanışmacı bir siyasal/toplumsal örgütlenmenin benimsediğini, toplumsal ve bölgesel düzeyde daha eşitlikçi ve daha dengeli bir toplumsal yapı öngörüldüğünü, bu nedenle büyüme ile verimlilik, dayanışma ile güvence arasında uzlaşma sağlayıcı mekanizmaların istendiğini görüyoruz (EC, 2001). Son olarak hazırlanan Avrupa Anayasası'nda da, gerek vatandaşlık anlayışı ve kabul edilen hak ve özgürlükler çerçevesinde, gerek benimsediği ilke ve hedefler doğrultusunda Avrupa toplum modelinin esaslarını kabul edilmiş ve Tek Pazar'ın yanısıra sosyal piyasa ekonomisi, tam istihdam, dayanışmacı toplum anlayışı gibi hedefleri amaç olarak benimsenmiştir (Avrupa Anayasası: Birliğin Amaçları; Md 3). Aslında Avrupa Birliği'ne de, Avrupalılaşmaya da ayrıcalık ve üstünlük sağlayan özellikler buralardadır ve bu özelliklerden Avrupa toplumlarının vazgeçmek istemedikleri de söylenebilir. Ancak, piyasanın küreselleşmesi ve artan rekabet, ekonomik ve parasal birliğin getirdiği sınırlamalar, genişlemenin yol açtığı sorunlar karşısında üye ülkeler düzeyinde olduğu gibi AB düzeyindeki hedef ve politikalar da sarsılmakta ve söylem ile uygulamalar arasında birçok çelişki ve boşluk doğmaktadır. Bu durumun, gerek yandaşları gerek muhalifleri açısından Avrupa bütünleşmesini daha fazla tartışmaya açtığı da bir gerçektir.

2-Küreselleşme ve Genişleme Sürecinde Öne çıkan Tartışmalar

Çok boyutlu olsa da, yaşadığımız küreselleşmenin en önde gelen boyutunun piyasa ve sermayenin küreselleşmesi olduğu bir gerçek. Bu sürecin benimsediği ideoloji ve politikaların neo-liberalizm olarak adlandırıldığını da biliyoruz. Neo-liberalizm, küresel sermayeye büyük avantajlar sağlarken, eşitsiz gelişme ve katmanlaşmış ilişkiler içinde gelişmekte olan ülkeler, küçük şirketler ve emekçi kitleler üzerindeki etkilerinin genel olarak olumsuz olduğu görülmektedir. Öte yandan küreselleşmenin gelişmiş ekonomiler üzerindeki etkisi daha çok olumlu yönde olsa da, yukarıda da değinildiği gibi bu ülkelerde de refah politikaları ve emeğin korunması açısından bazı sorunlar doğduğu bilinmekte. Bu nedenle, küreselleşmeye uyum zorunluluğu nedeniyle refah devletlerinin bile "yarı egemen" (semi-sovereign) devlet haline geldiği söylenmekte (Liebfried ve Pierson, 1995) veya AB'ye üye zengin refah devletleri açısından bile sosyal standartların aşağıya kayması veya "negatif bütünleşme" gibi bir tehlikenin ortaya çıkmasından korkulmaktadır (Liebfried ve Pierson, 2000).

Üye devletler dışında, AB'nin de küreselleşme karşısındaki konumu zorlu ve çelişkili. Örneğin AB'nin, hem küreselleşmeyi temsil eden bir güç, hem de küreselleşmeye karşı bir savunma veya küreselleşmeye karşı bir yanıt olarak değerlendirildiğini biliyoruz (Clarke, 2001, 71). AB, bir yandan sermaye, mal ve hizmet dolaşımını serbestleştirerek, ticarete korumacı politikalarından vazgeçip tek bir pazar oluşturarak kendi bölgesi için "bölgeselleşmiş bir ekonomi" yaratmakta ve sonuç olarak bölgesel düzeyde küreselleşmenin bir uzantısı olmakta, onu temsil etmektedir. Bölgesel düzeyde uyguladığı bu politikalarla küreselleşmeyi hızlandırdığı ve güçlendirdiği de açıktır. Öte yandan, küreselleşmeyi en azından kendi sınırları içinde ve kendi koyduğu kurallar içinde yaşamaya çalışmakta, örneğin hem aldığı kararlarda demokratik kaygıları dikkate almaya çalışmakta, hem de siyasal/ toplumsal öncelik ve seçimlerini göreceli de olsa korumaya uğraşmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme karşısında kendi yanıtını bulmaya çalışan bir alternatif olarak düşünülmesi de mümkündür. Ancak Avrupa bütünleşmesinin küreselleşmeye gerçekten bir alternatif olabilmesi için, AB'nin öncelikle küreselleşen dünyada güçlü bir aktör olması gerekmektedir. Bu noktanın epeyce kuşkuolu olması bir yana, Avrupa'nın farklı bir küreselleşme politikası izleyip izlemeyeceğini bilmek de zor.

-Küreselleşme ve Avrupa Birliği

Küreselleşme ile Avrupa arasındaki ilişkileri birkaç boyutta irdelemek gerekir. İlk olarak, küreselleşmeye geçmişten buyana sürüp giden bir süreç olarak bakarsak, Avrupa ülkelerinin bu sürecin arkasındaki temel güçler olduğu açık. Kökeni 1500'lü yıllara giden ve Avrupa'nın deniz yollarını kullanmasıyla başlayan bu sürecin geçirdiği tüm evrelerde Avrupa ülkeleri, siyasal, ekonomik ve askeri güçleriyle hep var olmuşlar ve sürecin gelişimini de kendi hegemonyaları çerçevesinde belirlemişlerdir. Bugünkü evrede de, liderliği ABD'ye kaptırmış görünseler de, siyasal ve ekonomik güçleriyle yine bu sürecin arkasındadırlar(Wivel 2004; McGrew, 2002). Küreselleşmeden kazananlar da, daha çok bu ülkeler ve bu ülkelerin çok uluslu şirketleri olmaktadır Bugün en büyük 500 şirket içinde Avrupa kökenli çokuluslu şirketlerin sayısı, ABD ve Japonya kökenli şirketlerden fazladır. Dolayısıyla sermayenin ve piyasanın küreselleşmesi biçiminde gerçekleşen "reel" küreselleşme⁵ büyük ölçüde Avrupa'nın eseridir; Avrupa yaşadığımız süreçte farklı bir çizgiyi temsil ediyor diye düşünmek de kolay değil.

İkinci olarak, bugün ABD ve Japonya ile ekonomik performans açısından kıyaslandığında, AB için uyarıcı olan bazı göstergeler ortaya konmakta ve bazı politika değişiklikleri istenmektedir. Örneğin AB, gerek rekabet gücü, gerek GSMH'da ve istihdamdaki artış, gerek teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerin gelişmesi açısından ABD ve Japonya'dan daha geride görünmektedir. Bunun gibi bilgi teknolojisine yapılan yatırım, bilgi teknolojisinin ürettiği katma değer ve kişi başına düşen araştırma ve geliştirme harcamaları açısından da AB, Japonya'nın ve ABD'nin arkasında kalmaktadır (MESS, 2001). Dünya ekonomisindeki ikincil konumu düşünüldüğünde AB'nin küresel düzeydeki politikaları değiştirebilme gücünün çok kısıtlı olduğu yadsınamayacağı gibi, egemen güçler arasında kendi aleyhine bozulan dengeyi telafi etmek isteyen AB'nin, büyük ölçüde ABD'nin yolunu izlemek gerektiğini duyduğu veya buna zorlandığı da ortada. Zaten bu yola girdiğini söyleyenler de az değil. Örneğin, bugün için üye ülkelerde de AB kurumlarında da görülen temel yaklaşımın "daha fazla piyasa daha az devlet" biçiminde olduğu (Bouget, 1998; 80) veya Avrupa'nın da küreselleşme karşısında finans kapitalin ve neo-liberal politikaların hegemonyasını büyük ölçüde kabul ettiği ve bu kuralları küreselleşmenin kuralları haline getiren Washington Uzlaşması'na katıldığını söyleyenler bulunduğu gibi (Pieterse, 1999; 7), realist bir yaklaşımla Avrupa için de ABD gibi egemen bir gücün yolunun izlenmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır (Wivel, 2004; 20).

Kısacası, AB ve üyeleri küreselleşme süreci ile hem uyum halinde hem de çelişkiler içinde. Bir yandan, ekonomik bütünleşme ve genişleme politikalarında neo-liberal politikalar uygulanmakta, öte yandan sahip olunan özellikler bütünüyle gözden çıkarılmak istenmediğinden, ya da demokratik kaygılar ve kurumsallaşmış ilişkiler nedeniyle böyle bir

⁵Bugünkü yanıltıcı küreselleşme söylemine alternatif arayanların ve bir bütün olarak liberalizmi ya da piyasayı mahkûm etmekten kaçınmak isteyenlerin yeni tanımlamalara ihtiyacı olduğunu düşünüyorum ve eğer öyleyse, hem birçok kavramı küresel kapitalizmin tekelinden çıkarmak ve meşruiyet aracına dönüşmelerini önlemek hem de bu kavramların taşıdığı zenginlikle realiteyi birbirinden ayırmak önemli olmakta. Bunun için de, bugünkü uygulama içinde içleri boşalmış bu kavramları "reel" gibi tanımlama içinde (veya aradaki farkı vurgulayacak başka bir deyişle) kullanmaya özen göstermek anlamlı olmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme kavramı da çok daha geniş boyutlu ve zengin bir potansiyeli içinde barındırmakta; bu durumda yaşadığımız küreselleşmeyi bir evrensel bir dünya yaratma umudundan ayırmak üzere "reel" küreselleşme olarak adlandırmakta yarar var. Bu konularda düşüncelerimi özetlediğimi yazı için bkz; M. Koray, "Faklılaşan dünya: Sorular, sorunlar ve arayışlar" *Birikim*, 184/185, 2004.

risk göze alınamadığından, ekonomideki yapısal değişiklikler sınırlı da olsa telafi edici sosyal politikalarla dengelenmeye çalışılmaktadır. Ancak, küresel ekonomiye uyum zorunluluğu ile kendi geleneğini koruma arasında bir yerde bulunan AB için de, üyeler için de bu nedenle kaygılar da çelişkiler de azalmayıp artmaktadır. Bir yandan ABD karşısında benzer bir ekonomik politika izlenmekte ve zaafı ekonomik bütünleşme yoluyla azaltılmak istenmektedir, öte yandan dünya ekonomisi içinde önemli bir yeri olsa da, siyasal bir birlik tarafından temsil edilmediğinden uluslararası ilişkilerde önemli bir rolü olmamanın sancısı yaşanmaktadır. Ayrıca üyeler arasındaki farklı politikalar nedeniyle, AB'nin küreselleşme karşısında tek bir ses çıkarması da kolay değil. Birçok konuda İngiltere veya İskandinav ülkeleriyle Kıta Avrupa'sı arasında farklı politikaların benimsendiği bilindiği gibi, Avrupa organları arasında da görüş farklılıkları söz konusu. Avrupa Parlamentosu sosyal açıdan sorumlu bir küreselleşmeden yana görünmekte; Avrupa Komisyonu küresel düzeyde insan haklarını savunmakta, fakat aslında Avrupa'nın çıkarlarını korumayı öne almakta; Avrupa Zirvelerinde zaman zaman bu konuda duyarlılık taşıyan söylemler dile gelse de, bu toplantılardan verimsiz tartışmalardan başka bir sonuç alınması mümkün olmamaktadır (Deacon, 1999).

Buna karşın, üye ülkeler açısından da artan sorunlar karşısında özellikle soldan ve sosyal politika konusunda çalışan aydınlardan gelen bazı farklı sesler de var. Bunların çoğu da, sosyal açıdan koruyucu politikaların artık Avrupa düzeyinde belirlenmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşmakta. Özetle, sosyal olarak denetlenebilen bir piyasa ekonomisinin korunması isteniyorsa modelin "Avrupalılaşması" zorunlu (Jacobi, 1998; 300), bu nedenle de sosyal politikaların AB düzeyine taşınması gerekli (Habermas 2001; Menendez, 2000; Jacobi, 2000; Schneider, 1999). Benzer beklentilerin yeni üye olan Orta ve Doğu Bloğu ülkelerinden geldiği de görülmektedir (Lendvai 2004; Vobruba, 2003). Bu konuda çok da haksız değiller. Üye ülkeler düzeyinde yaşanan değişim ve sorunların bir bölümü zaten ekonomik bütünleşme ile ilgili; öte yandan küreselleşmeden kaynaklanan sorunlara ulusal düzeyde yanıt vermek zorlaşırken bölgesel düzeyde yanıt aramaktan başka çıkar yol görünmemekte. Bunun da ötesinde bütünleşme konusunda iddialar arttıkça değişen koşullara uyumun AB düzeyinde ve bütünleşme çerçevesinde bulunması konusundaki zorunluluk da artmaktadır. Ancak gelirin siyasal yoldan yeniden dağılımı anlamına gelen sosyal politikaların AB düzeyinde ele alınması gibi radikal bir değişimin şimdilik hiç mümkün olmadığı da bir gerçek. Ne üye ülkelerin buna razı olmaları, ne de AB'nin bu tür politikaları gerçekleştirecek biçimde siyasal ve parasal açıdan güçlenmesi beklenmekte. Son bütçe tartışmalarının gösterdiği gibi, üye ülkeler bugün AB'ye yaptıkları katkının artmasını değil, azalmasını konuşmayı yeğlemekteler. Ancak, gerek sorunlar arttıkça gerek Avrupa bütünleşmesi sürdükçe, AB düzeyindeki çözüm arayışlarının ve bununla ilgili tartışmaların artarak süreceğini söyleyebiliriz.

-Genişleme süreci ve Avrupa bütünleşmesinde yeni sorun alanları

Avrupa'nın genişleme süreci de, onun için hem yeni fırsatlar hem de yeni tehditler anlamına gelmekte. Örneğin Avrupa, hem barışı korumak hem de gerçek bir güç olmak istediğinde, bunun için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ihtiyacı var; bunun dışında hem gerçekleştirdiği ekonomik ve parasal birliği sürdürmesi hem de dünya piyasasında daha güçlenmesi için sınırlı bir bölgenin dışına çıkması, genişlemesi gerekli. Oysa, merkezden çevreye doğru genişledikçe yeni üyeler hem olanaklar hem de kısıtlamalar getirmekte. Bu konuda da çeşitli görüşler ortaya konmakta. Bir akademisyene göre, bugün hem Doğu genişlemesi ile artık coğrafik sınırlara varıldığından hem de kurumsal yapının yetersizliği ve demokratik mekanizmaların eksikliği nedeniyle genişleme ve bütünleşme arasında bugüne kadar süregelen diyalektik ilişki

sınırlanmıştır; bu nedenle, genişleme sürse bile yeni üye olacaklar için bu üyeliğin sembolik değeri büyük ölçüde yok olacaktır (Vobruba, 2003; 41): Ancak, bloklararası rekabetin artması ve yalnız ekonomik araçlarla kurulan bütünleşmenin AB için işlevsel olmaktan çıkması durumunda, AB'nin genişleme konusunda yeni bir strateji izlemesi mümkün olabilir. Vobruba, burada Türkiye'nin adaylığına gönderme yaparak, uzun süredir üyelik başvurusu oyalanan Türkiye'nin şimdi Müslüman komşularıyla olan iyi ilişkileri gibi yeni bir strateji kullanmasını dikkate değer bir nokta olarak belirtmekte ve ancak bloklararası yarışın AB'yi siyasal bütünleşme yolunda zorlayabileceğine işaret etmektedir. Vobruba, bundan sonraki gelişmeler açısından iki olasılıktan söz etmektedir; ya AB'ye komşu ülkeleri dışlayan bir politika izlenecek ve genişleme duracak, ya da ortak merkezli birkaç halka yaratılacaktır. Yani, farklı gelişme hızlarına göre AB içinde farklı düzeylerde bütünleşmeyi temsil eden iç halkalar yaratılacaktır.

Buna karşın, genişlemenin zorlukları konusunda Vobruba ile aynı görüşü paylaşan, fakat bu kadar karamsar olmayan yazarlar da vardır. Örneğin Rhodes, ekonomik ve parasal birliğin üye ülkelerde sosyal çatışmayı gidermek ve sosyal politikaları hayata geçirmek açısından devlete manevra alanı bırakmadığı konusundaki görüşlere katılmamakta ve birçok ülkede üç taraflı "sosyal anlaşmaların" ne kadar yaygınlaştığını örnek olarak gösterdiği gibi, ekonomik ve parasal birliğin AB açısından dış dünyadan gelen şokları azaltıcı etkisini de gözden kaçırmamak gerektiğini belirtmektedir (Rhodes, 2003; 54 vd.). Daha da önemli olarak Rhodes (aynı görüşte olan başkaları da var), sosyal politika açısından aynı koşulları her üyeye uygulamanın mümkün olmadığını, farklı üyeler arasında farklı uygulamaların kabul edilmesinin doğru olduğunu ve bu farklılaşmanın, pragmatik ve esnek yaklaşımlara engel değil kolaylaştırıcı bir özellik olarak görülmesi gerektiğini dile getirmektedir (Rhodes, 2003; 57).

Kuşkusuz, genişleme ile ilgili farklı görüşler olması çok doğaldır. Ancak gerek müzakere sürecinde gerek üyelikten sonra ortaya çıkan bazı sonuçlar, yeni üyelerin çoğunda AB'ye ilişkin karamsarlıklara yol açtığını da yadsımak kolay değil. Örneğin, AB'nin kendisi için öncelikli konuları masaya getirirken sosyal meselelerde sessiz kaldığı, dolayısıyla AB üyeliğinin bu ülkeler için sosyo-ekonomik anlamda bir gelişme getirmeyeceği düşüncesini ortaya koyan epeyce yazar bulunmaktadır (Szalai, 2003; 58 vd; Lendvai, 2004; 320-322; Vobruba, 2003; 61). Türkiye'de olduğu gibi bu ülkelerde de sosyal beklentilerin epeyce yüksek olduğu ve AB projesinde öne sürülen dayanışma, sosyal haklar, sosyal refah gibi kavramlara ciddiye alındığı anlaşılmakta. Sonuç olarak yeni üyeler AB'nin sosyal bütünleşme vizyonunun korunması ve üyelik sürecinde bu ülkelerde gereken kurumsal reformlara ve politika değişikliklerine gitmesini isterken, AB içindeki tartışmalara ve önceliklere gerçekçi bir bakış bunların pek mümkün olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan, Doğu genişlemesi ile bugüne dek genişleme ve bütünleşme arasındaki olumlu ilişki de büyük ölçüde sınırlanmış görünüyor. Bugün her ikisinin birbirini desteklemesi ve var etmesi açısından uygun koşullar pek yok; tam aksine birbirlerin üzerinde yarattıkları olumsuz etkilerden ve çelişkilerden söz etmek daha mümkün. Bunun AB için yeni bir kavşak noktası anlamına geldiği de ortada. Peki, neler beklenebilir? Bu konuda bazı olasılıklardan söz eden yazarlardan biri, Doğu genişlemesinin az gelişmişlikleri yüzyıllar öncesine dayanan ülkelere doğru ve ciddi bölgesel farklılıklar getiren bir genişleme olduğunu belirtirken, bu genişleme sonucunda AB için üçlü bir çelişki yumağının (trilemma) kaçınılmaz olduğunu söylemektedir (Heidenrich, 2003; 318): İlk çelişki bütçe kısıtlaması, ikincisi, buna karşın artan siyasal işbirliği, üçüncüsü de Türkiye'nin de bulunduğu yeni genişleme dalgası. Bu üçlü çelişki karşısında da, hiç biri pek olumlu olmayan üç seçenek söz konusu: Birinci seçenek,

genişlemenin yeni gelir transferleri yapılmadan gerçekleştirilmesi olabilir; bu durumda AB, bir *serbest ticaret bölgesine* (free trade zone) dönüşecek ve başka bir şey iddia edemeyecektir. İkinci olarak, genişleme hem siyasal işbirliğinin hem parasal olanakların genişlemesiyle birlikte gerçekleşebilir; bu durumda da AB, bir *transfer birliği* (transfer union) olacaktır. Üçüncü bir olasılık da, AB'nin fakir ülkeleri dışarıda bırakarak genişlemeye devam etmesidir; o zaman da AB, bir *refah adası* (prosperity island) olacaktır. Bunlardan kaçınması için Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin hızla gelişmesi ve aradaki farklılıkların azalması gerekli, ancak uzun süre böyle bir gelişmeyi beklemek zor. Ya da Fischer'in önerdiği gibi (Fischer, 2000), AB'nin çok vitesli bir bütünleşme projesine doğru gitmesi düşünülebilir ki bu durumda merkez ve çevre ülkelerdeki farklılıklar azalmayıp artacağı açıktır. Heidenrich, ancak genişlemenin yavaşlaması ve farklı bütünleşme halkalarından kaçınılması durumunda, yavaş da olsa bölgesel farklılıkların azalmasını mümkün görmekte ve AB için, hem ulusal terimlerle anlatılan farklılıkların bölgesel veya sosyal bölümelere göre yeniden tanımlanmasını ve yeni anlayışların kabulünü gerekli görmekte hem de sosyal politika açısından bölgesel, ulusal, ve ulusüstü düzeyde oluşturulacak yaratıcı kurum ve politikaların gelişmesini çözüm olarak önermektedir (Heidenrich, 2003; 331).

Sonuç olarak, bir yandan bütünleşme hızlandığı, örneğin devreye bir Anayasa girdiği ve Avrupa vatandaşlığı, demokrasi ve meşruiyet sorunu çok daha önem kazandığı için, öte yandan genişleme ile sosyal sorunlar ve eşitsizlikler çok daha ciddi bir boyut kazandığı için, AB'nin çelişkileri artmakta ve bütünleşme ile genişleme arasındaki olumlu diyalektiği kurmak oldukça zor görünmektedir. Oysa, her ikisinin başarısı birbirine bağlı olduğundan bu ikisi arasında yeni dengeler kurması da gerekli. Bu dengelerden biri, Heidenrich'in de belirttiği gibi, AB'nin sosyal ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi konusunda hem yetkili hem de parasal açıdan güçlü kılınması olabilir; ancak bunu olası görmek pek kolay değil. Daha mümkün görünen seçenek, bütünleşme ve gelişme arasında yeni bir ilişki kurulması, yani farklı üyeler arasında farklı bütünleşme düzeyleri yaratılması olabilir. Fischer'in değindiği ve daha birçok AB lideri tarafından paylaşılan bütünleşmede "çoklu vites" (multi-speed) uygulanması yolundaki önerilerin, giderek sosyal konularda duyarlı düşünürler tarafından da paylaşılması böyle bir tercihin gerçekleşme olasılığını da arttırmaktadır.

Kuşkusuz bu seçimler yapılırken iç ve dış koşullar etkili olacağı gibi, Avrupa bütünleşmesine verilen anlam da önemli bir değişken olarak devreye girecektir. Bu konuda üyeler arasında görüş farklılıkları olduğu da bilinmektedir. AB'nin ekonomik ve parasal bütünleşme ile dış işleri ve güvenlik alanında sınırlı bir işbirliği anlamını taşımasını isteyen ülkelerle, bu bütünleşmeden siyasal ve sosyal sonuçlar bekleyenler arasında epeyce farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Bu görüş farklılıklarının çok vitesli bütünleşme olasılığını arttırdığı da düşünülebilir; yine de ne doğrultuda bir gelişme olacağını bilmek mümkün değil. Öte yandan, AB düzeyinde yapılan tercihler ve alınan kararlarda artık yalnız üye ülkelerin siyasal çevreleri değil, kamuoyları da daha fazla devreye girecek ve Avrupa halklarının seçimi geçmişe göre çok daha etkili olacağından, bir öngöründe bulunmak daha da zorlaşmakta. Tüm bu faktörlerin devrede olduğu bir geleceğin AB açısından hayli belirsizlik taşıdığı da ortada.

Bu belirsizliklerin, Türkiye'nin adaylığı açısından da önemli olduğu yadsınamaz. Bu noktada, genel olarak AB'ye ekonomik bütünleşme veya Tek Pazar olarak bakanların ve öyle kalmasını isteyenlerin (liberal görüşleri benimseyenler ve iş çevreleri), Türkiye'nin üyeliğine de daha sıcak baktıkları ve bu üyeliğin getireceği bazı avantajları düşündükleri söylenebilir. Buna karşın Avrupa bütünleşmesini daha ileri götürmek isteyenler, Türkiye'nin AB'ye katılması konusunda daha ikircikli görünmekte. Çünkü, bir yandan Avrupa'nın güçlenmesi ve stratejik öneminin artması açısından Türkiye önemli, öte yandan bu bölgede de

çoğulcu/demokratik değerlerin güç kazanması açısından bu üyeliğin hem aday ülke hem AB açısından bir değeri var; bu nedenle AB üyeliğine olumlu bakılması gerekiyor. Bu nedenle soldaki partiler genellikle AB üyeliğini olumlu bakmakta. Ancak, siyasal ve sosyo-ekonomik koşullardaki yetersizlikleri nedeniyle bu üyeliğin siyasal ve sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi açısından büyük risk anlamına geldiği de düşünülmekte ve bu nedenle Türkiye'nin üyeliğinin zamana yayılması yeğlenmektedir. Bu zaman içinde yalnız Türkiye'nin koşullarını geliştirmesinin değil, Avrupa'nın da bazı sorunlarının çözülmesinin beklendiği de ortada. Dolayısıyla müzakere sürecinin her iki taraf içinde epeyce zorlu geçeceği, uzun zaman alacağı, birçok engelle karşılaşılacağı, Kıbrıs, Kürt sorunu, insan hakları, azınlıklar gibi AB'ye dokunmayan konularda ısrarla durulurken, AB'den katkı ve destek beklenen konularda kaypak davranılacağı şimdiden kestirmek mümkün. Bu nedenle aslında AB ile üyelik müzakereleri Türkiye'nin kendisiyle yüzleşmesi ve kendi çatışmalarını da sorunlarını da daha net biçimde görmesi açısından bir deneyim olarak düşünülebilir; bu deneyimi olumlu bir biçimde atlatması durumunda da Türkiye zaten kendi sorunlarını çözer konuma gelecek ve ondan sonra AB üyeliğinin olması veya olmaması zaten sorun olmaktan çıkacaktır.

Sonuç olarak, bugün Avrupa'da da bütünleşmenin anlamı sorgulanıyor, ya da AB'nin izlediği neo-liberal politikalar tartışılıyor ve bunların refah politikaları üzerindeki olumsuz etkilerinden duyulan kaygı artıyorsa, yeni üye olan veya aday ülkelerde de bu tartışmaların dikkatle izlenmesi önem taşımakta. Çünkü, güç dengeleri açısından da refah politikaları açısından da Avrupa ülkelerinden çok geride bulunan Türkiye gibi ülkeler Avrupa bütünleşmesinden yalnız ekonomik bütünleşme gibi bazı çıkar çevrelerine hizmet edecek bir bütünleşme beklememekte. Bu noktada, AB üyeliğini karşı olunmasa da, AB'nin neyi temsil ettiği, Avrupa ile bütünleşmenin Türkiye için ne anlama geleceği ve bu bütünleşmeden sosyo-ekonomik dengesizlikleri giderici ne gibi politikalar çıkacağı sorgulanması gerek. Kısacası AB'ye üyelik müzakereleri yalnız AB'nin bizi sorgulaması anlamını taşıyamaz; bizim için de "hangi AB" sorusu önem taşımakta. Bu bağlamda da, ekonomik ve parasal bütünleşmenin ötesinde beklentileri olan, Avrupa'nın siyasal ve sosyal bütünleşmesi yolunda istekler süren çevrelerle buluşmak ve onlarla işbirliğini geliştirmek gerektiği açık. Dolayısıyla Avrupa bütünleşmesini tartışırken, bu tartışma hem bir anlama hem de Türkiye'deki tartışmaları bu yola doğru genişletme amacını taşımakta.

Prof. Dr. Meryem Koray
Yıldız Teknik Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü

-Kaynakça

- Allen, D. (2000), "Cohesion and the Structural Funds", *Policy Making in the European Union*, (der) Wallace, H. ve Wallace, W.; Oxford University Press, Newyork.
- Armingeon, K. (1997), "Trade Unionists and Politics. A Comparative Analysis", *Transfer-European Review of Labour And Research*, (3).
- Bradley, D; Huber E; Moller, S; Nielsen, F; Stephens, J.D; (2003), "Democracy, Income Distribution, Political Science, Welfare", *World Politics*, Baltimore, 55 (2).
- Brague, R. (1995), *Avrupa. Roma Yolu*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- Bouget, D. (1998), "Social Policy in the EMU Area: Between a dream and a nightmare", *Transfer-European Review of Labour And Research*, (1).
- Clarke, John (2001), "Globalization and Welfare States: Some Unsettling Thoughts", *Globalization and Erupean Welfare States*, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.
- Deacon, B. (2001), "International Organizations, the EU and Global Social Policy", *Globalization and Erupean Welfare States*, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.
- EC, Laeken Declaration, 2001, <http://www.euconvention.be/static/LaekenDeclaration.asp>, 10.10.2002.
- EC (2001), *Perceptions of the European Union-Summary of the Results*" Study by OPTEM, S.A.R.L. for the European Commission, Brussels.
- EC (2001), *Employment and Social Affairs*, European Commission, Brussels.
- EC (1994), *European Social Piology: A Way Forward for the Union. A White Paper* , European Commission, Brussels.
- Esping-Andersen, G. (1997), "Towards a Post-industrial Welfare State", *Politik und Gesellschaft- International Politics and Society*, (3).
- Esping-Andersen, G. (1990), *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, New Jersey.
- Falkner, G. (1998), *EU Social Policy in the 1990s*, Routledge, London.
- Fisher, J. (2000), "From Confedaracy to Federation: Thoughts on the Finality of European Integration", Speech at the Humbold University in Berlin, 12 May 2000, *Harvard Jean Monnet Working Paper (Symposium)*, Cambridge.
- Habermas, J. (2001), "Why Europe Needs a Constitution", *The Left Review*, 11, September-October
- Heidenrich, M.(2003), "Regional inequalities in the enlarged Europe", *Journal of European Social Policy*, 13 (4).
- Jacobi, O. (2000),"Transnational trade union cooperation at global and European level-opportunities and obstacles", *Transfer-European Review Of Labour and Research*, (1).
- Jacobi, O. (1998), "Trade Union responses to EMU", *Transfer- European Review Of Labour and Research*, (2).
- Klein, R. (1993), "O' Goffe's tale", *Welfare State in Europe*, (der) Jones, C. Routledge Yayınları, London ve Newyork.
- Kleinman, M. (2002). *A European Welfare State?*, Palgrave, London.
- Koray, M. (2005), *Avrupa Toplum Modeli 2.Baskı*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.
- Koray, M. (2004), "Faklılaşan dünya: Sorular, sorunlar ve arayışlar" *Birikim*, 184/185, 2004.
- Korpi, W.; Palme, J. (2003), "New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globaliziton: Welfare State Regress in 18 Countries 1975-95", *American Political Science Review*, (3).
- Korpi, W. (1978), *The Working Class in Welfare Capitalism*, Routledge ve Kegan Paul, London.
- Lendvai, N.(2004), "The Weakest Link? EU Accession and enlargement: dialoguing EU and post-communist social policy", *Journal of European Social Policy*, 14 (3).
- Liebfried S.; Pierson P. (2000), "Social Policy", *Policy-Making in the European Union*, (der) Wallace H. ve Wallace W. Oxford University Press, Newyork.

- Liebfried S.; Pierson P. (1995), "Semisovereign welfare states: Social policy in a multitiered Europe", *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration*, Washington DC. Brookings Institute.
- McGrew, A., (2002), "Between Two Worlds: Europe in A Globalizing Era", *Government and Opposition*, Summer cilt 37 (3).
- McGrew, A. (2002), "Between Two Worlds: Europe in A Globalizing Era", *Government and Opposition*, Summer cilt 37 (3).
- Menendez, J.A. (2000), "Another View of the Democratic deficit overro No Taxation without Repesantation", *Harvard Jean Monnet Working Paper (Symposium)*, Cambridge.
- MESS (2001), *Yenilenen Ekonomi-Dinamik bir Avrupa için iş yaklaşımları*, MESS, İstanbul.
- Mishra, R. (1998), "Beyond the Nation State: Social Policy in an Age of Globalization", *Social Policy and Administration*, 32 (5).
- Palier, B. ve Sykes, R (2001), "Challenges and Change: Issues and Perspectives in the Analysis of Globalization and the European Welfare States", *Globalization and Erupean Welfare States*, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.
- Pierson, P. (2000), "Three Worlds of Welfare State Resarch", *Comparative Political Sttuudies*, 33 (6-7).
- Pierson, P. ve Liebfried, S (1998), "Welfare state limits to globalization", *Politics and Society*, 26 (4).
- Pieterse, J. N. (1999), "Europe, Travelling Light: Europeanization and Globalization", *The European Legacy*, Vol 4, (3).
- Prodi, R. (2000), 2000-2005: Shaping the New Europe, 3) RAPID&lg=EN
- Rhodes, M.(2003), "The enlargement crisis of the European Union", *Journal of European Social Policy*, 13 (1).
- Rhodes, M. (1996) "Globalization And West European Welfare States: A Critical Review Of Recent Debates", *Journal Of European Social Policy*, 6 (4).
- Schmitter, P.C ve Lehmbruch, G. (1979), *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Sage Publications.
- Schneider, H. (1999), "The dimensions of the historical and cultural core of european Identity", *Reflections on European Identity*, (der), T.Jansen, European Commission, Brussels.
- Stevenson, T. (2002), "Globalization: Marketization and Power", *Scandanivian Political Studies*, 25 (3).
- Szalai, J. (2003), "Whose claim and whose risk?", *Journal of European Social Policy*, 13 (1).
- Weddington, J.; Hoffman, R., Lind, J. (1997), "European trade unionism in transition? A review of the issues", *Transfer*, (3).
- Wivel, A (2004), "The Power Politics of Peace: Exploring the Link Between Globalization and European Integration from a Realist Perspective", *Journal of the Nordic International Studies Association*, 39 (1).
- Vobruba, G. (2003), "Debate on the Enlargement of the European Union", *Journal of European Social Policy*, 13 (1).